

ÎN LEGĂTURĂ CU CÎTEVA OPINII ALE UNOR CERCETĂTORI STRĂINI ASUPRA NEO-ENEOLITICULUI ROMÂNESC

SILVIA MARINESCU-BÎLCU

Zonă de confluență și de sinteze culturale, teritoriul țării noastre a fost supus de-a lungul pre- și protoistoriei (cum era și firesc) unor perpetue interferențe etno-culturale. S-au întilnit adeseori aici cele mai diverse civilizații venite în egală măsură din Anatolia și Egeea, din Europa Centrală sau din cea extrem estică (Caucaz), uneori chiar de pe țărmurile Adriaticii ori din îndepărtatele zone ale Balticii.

Din aceste motive interesul manifestat de savanții străini pentru cercetarea, fie ea și numai livrescă, a anumitor probleme legate de preistoria României pare destul de normală.

Mai nefirească ni se pare însă lipsa de acuratețe științifică de care dau dovadă unii dintre cercetătorii al căror prestigiu internațional ar fi de natură să-i pună la adăpost de concluzii viciate, ignorînd total realitățile românești, ignorare generată doar de dorința argumentării unor ipoteze la care nu vor sau nu pot să renunțe.

Dat fiind specificul preocupărilor noastre, ne vom opri numai asupra cîtorva dintre cele mai ciudate și tendențioase luări de poziție (mai mult sau mai puțin recente) referitoare mai ales la începuturile vieții neolitice din Moldova și Dobrogea.

Trecînd peste faptul că organizatorii a două colocvii internaționale asupra problemelor neolitizării din Europa (unul ținut la Sarajevo în 1977, cel de-al doilea la Cracovia în 1979) n-au găsit de cuviință să invite nici un neolitician român, ni se pare cel puțin ciudat ca tocmai în absența cercetătorilor noștri să se pună în circulație idei cu totul neconforme realităților arheologice românești.

Ocupîndu-se de condițiile geografice ale procesului de neolitizare în anumite regiuni ale Europei, savantul iugoslav A. Benac a prezentat și unele puncte de vedere ale diversilor cercetători privind neolitizarea. Sînt astfel înseriate concluziile la care au ajuns I. Batović, M. Ga-

rașanin, J. Guillaîne, N. Kalicz, J. Makkay, J. Kozłowski și S. Kozłowski, D. Srejiović, și autorul însuși¹, dar nici una din opiniile cercetătorilor români, deși se discuta neolitizarea atât a zonei Porților de Fier, cât și a Moldovei și Dobrogei.

A. Benac, prezentînd la Cracovia² opiniile formulate de D. Srejiović la Sarajevo în 1977 (opinii ce-i drept anterioare și aceastei date³) nu ia nici o atitudine față de ele, deși o bună parte a lor fuseseră infirmate de studii temeinice⁴. Dar să prezentăm faptele.

Bazat pe descoperirile din peștera La Adam⁵ și pe acelea de dată mai recentă din preajma orașului Soroca⁶, D. Srejiović a susținut că una dintre cele cinci zone de formare a culturilor neolitice (respectiv zona a treia) s-ar afla în Moldova și Dobrogea, constituind centrul culturii Bugo-Nistriene⁷.

Disputele în jurul rezultatelor obținute în peștera La Adam, deși au fost destul de vii, s-au limitat la discuții în cerc restrîns în jurul comunicărilor ținute la Institutul de Arheologie, iar opiniile celor doi speologi care au cercetat peștera au fost adeseori împărțășite fără rezerve⁸, deși o cît de sumară studiere a profilului săpăturii era de natură să dea de gîndit; tentau însă teorii atât de spectaculoase și aparent bine argumentate, cu atât mai mult cu cît veneau după descoperirile din Tesalia.

Analizînd atât profilul cît și problematica însăși, Vladimir Dumitrescu a luat atitudine fermă, arătînd că La Adam nu poate fi vorba nici de neolitic aceramic, nici de condiții stratigrafice certe pentru oasele de oaie domestică, acestea putînd aparține foarte bine nivelului Hamangia⁹. Iar cît privește existența în Dobrogea a unui „centru de domesticire a oii în mesolitic“ același autor scria: „problema depășește competența noastră și de aceea nu o discutăm, dar în orice caz aceasta nu are nimic de-a face cu neoliticul aceramic și mai ales cu dezvoltarea lui pe baza unui orizont cultural microlitico-mezolitic¹⁰...“

Se cuvin deci amintite și punctele de vedere ale unor specialiști în paleofaună. Alexandra Bolomey, de pildă, atrăgea atenția asupra riscurilor pe care le implică încercarea de a distinge oile sălbatice de

¹ A. Benac, *Conditions géographiques du processus de néolithisation dans certaines régions de l'Europe*, Problèmes de la néolithisation dans certaines régions de l'Europe, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, 1980, p. 35—48.

² *Ibidem*.

³ D. Srejiović, *Die Wurzeln der Lepenski-Vir-Kultur*, Neue Entdeckungen der Archäologie, Bergisch Gladbach, 1973, p. 197—220.

⁴ C. S. Nicolăescu-Plopșor, SCIV, X, 1959, 2, p. 221—237; Vl. Dumitrescu, SCIV, 21, 1970, 2, p. 187—199; S. Bökönyi, Ethnozootecnie, 21, 1978, p. 65—70.

⁵ C. Rădulescu și P. Samson, Zeitschrift für Tierzüchtung und Züchtungsbiologie, 76, 1962, 2—3, p. 282—320.

⁶ V. I. Markevici, *Bugo-Dnestrovskaja cultura na teritorii Moldavii*, Chișinău, 1974.

⁷ D. Srejiović, *op. cit.*, p. 215—216. La această opinie autorul nu renunță nici la seminarul de la Sarajevo (1977).

⁸ D. Berciu, *Cutura Hamangia*, I, București, 1966, p. 29—30.

⁹ Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 190—191.

¹⁰ *Ibidem*.

acelea domestice numai pe baza mărimii oaselor¹¹ (aşa cum s-a procedat cu materialul osteologic de La Adam). S. Bökönyi, discutînd şi el opiniile autorilor descoperirilor din aceeaşi peşteră, potrivit cărora acolo ar fi existat încă din musterian două specii de oaie „*ovis orientalis*“ şi o alta mai mică (poate subspecie¹²), conchide : „Cu toate că în Pleistocenul mijlociu al Europei centrale şi sud-estice se cunosc rare descoperiri de oi sălbatice, pînă acum nu s-a descoperit nici o singură oaie sălbatică autentică în Pleistocenul tîrziu sau în Holocenul timpuriu“. Dîn acest motiv el consideră că descoperirile din peştera La Adam nu sînt convingătoare. Totodată, socoteşte că este greu de conceput ca în aceeaşi regiune să fi trăit, în acelaşi timp împreună două subspecii de oaie sălbatică şi se arată surprins (şi noi considerăm că este perfect justificat) că, de la săpăturile din această peşteră, efectuate acum aproape un sfert de secol, nu s-a mai descoperit nimic similar în aşezările pleistocenului tîrziu sau ale epipaleoliticului din întreaga peninsulă Balcanică, deşi săpăturile efectuate în astfel de aşezări atît în România cît şi în Jugoslavia (în zona Porţilor de Fier) au scos la iveală bogate resturi osteologice. Arătînd că studiul faunei dîn peştera Franchti de lângă Nauplion (din Pelopones) a fost de importanţă capitală, autorul citat subliniază că niciunul din nivelurile paleolitice şi mezolitice din peşteră nu conţinea oase de oaie şi că aceasta, împreună cu capra, au apărut acolo, într-o formă domestică, abia în neoliticul pre-ceramic. În conformitate cu alte păreri anterior exprimate, şi savantul maghiar consideră că oaia domestică a ajuns în Europa venind din sud-vestul Asiei la mijlocul mileniului VII î.e.n. Cele mai vechi exemplare domestice din Europa fiind acelea din nivelurile neolitice pre-ceramice din Grecia¹³. Reiese deci cu claritate netemeinicia concluziilor (prea pripite şi ostentativ spectaculoase) trase de cei doi speologi care au cercetat peştera La Adam. Dealtfel în ceea ce priveşte Dobrogea, noi nici nu prea înţelegem cum de s-a putut vorbi de „centrul“ culturii bugo-nistriene în această zonă în care nu s-a descoperit nici măcar un singur fragment ceramic bugo-nistriean, dovedit fiindcă pe teritoriul dintre Dunăre şi Mare, prima cultură neolitică (documentată pînă în prezent) este cultura Hamangia, cultură care nu poate fi atribuită celui mai vechi neolitic. Fără a dori să reluăm discuţia asupra vechimii culturii Hamangia (amplu dezbătută şi ea în literatura noastră de specialitate¹⁴), considerăm oportun să reamintim că potrivit recente demonstraţii a Alexandrei Bolomey, litoralul Mării Negre devine locuibil abia la nivelul fazei Boian I¹⁵. Evident, în aceste condiţii nu se mai poate pune în nici un fel problema vreunui centru primar de neolitizare în această zonă.

¹¹ Al. Bolomey, *Dacia*, NS, XXII, 1978, p. 7, nota 18.

¹² C. Rădulescu şi P. Samson, *op. cit.*

¹³ S. Bökönyi, *op. cit.*,

¹⁴ D. Berciu, *op. cit.*, (toată bibliografia anterioară apariţiei acestui volum se află indicată aici şi deci nu o vom mai menţiona la rîndul nostru); Vl. Dumitrescu, *op. cit.*, p. 194—199; etc.

¹⁵ Al. Bolomey, *op. cit.*,

Cît despre Moldova (zonă în care presupunem că D. Srejióvić include întregul teritoriu dintre carpații Orientali și Nistru, deci și R.S.S. Moldovenească și parte din actuala Ucraină) realitățile arheologice sînt departe de a-i confirma ipoteza. În primul rînd (după cum bine se știe) cea mai veche cultură neolitică din Moldova este cultura Criș, iar încercarea lui V.I. Markevici de a include R.S.S. Moldovenească în aria de răspîndire (și nicidecum de formare) a culturii bugo-nistriene¹⁶ nu pare deloc convingătoare. Deși în harta de răspîndire a culturii bugo-nistriene sînt marcate pe malul stîng al Prutului localitățile Pererita, Corpaci și Durnitoara veche, ca puncte unde au apărut diverse obiecte aparținînd culturii bugo-nistriene, iar între Prut și Nistru, Sărăteni, Holercani, Hansk, Ruptura (Săliște I), ca stațiuni ale aceleiași culturi¹⁷, autorul nu ilustrează nici măcar un singur fragment ceramic din descoperirile în discuție. Mai mult decît atîta, la Ruptura (Săliște I), una din puținele descoperiri ilustrate (dar cu altă ocazie), predomină materialul Criș, acela bugo-nistriean tipic reducîndu-se la un singur fragment de vas¹⁸, care ar putea reprezenta un simplu import în mediul cultural Starčevo-Criș. Este drept că la Soroca (mai precis în preajma acestui oraș) s-au descoperit stațiuni bugo-nistriene, dar ele se află chiar în preajma malului drept al Nistrului și însuși autorul descoperirii precizează că nu aparțin fazei vechi bugo-nistriene¹⁹. Dealtfel singurele materiale cu care se ilustrează locuirea bugo-nistrieană dintre Prut și Nistru provin de la Soroca unde, potrivit afirmațiilor lui V.I. Markevici, triburile acestei culturi au sosit în faza a II-a a evoluției lor culturale²⁰, moment în care Moldova era ocupată de comunități Starčevo-Criș. Pe baza „importurilor“ din această ultimă cultură în mediul bugo-nistriean, s-a putut stabili și un relativ sincronism Criș — faza bugo-nistrieană II, precum și o contemporaneitate între sfîrșitul fazei a III-a și faza a IV-a a culturii bugo-nistriene și cultura ceramicii liniare cu note muzicale²¹.

După părerea noastră, în mileniul V î.e.n., ariile culturilor Criș și mai apoi liniar-ceramică pe de o parte și bugo-nistrieană pe de alta se atingeau mai degrabă în preajma Nistrului, decît a Prutului. Indiferent dacã se vor descoperi sau nu stațiuni bugo-nistriene (reale) între Prut și Nistru, ele nu vor fi în măsură să schimbe datele problemei dînd cîștig de cauză ideii potrivit căreia Moldova va fi constituit, împreună cu Dobrogea, centrul primar de formare al culturii bugo-nistriene, fie și numai pentru faptul, subliniat mai sus, că pătrunderea acestei culturi la vest de Nistru nu s-a petrecut nici măcar într-o fază inițială. ca să nu mai vorbim de absența ei totală din Dobrogea. Să nu

¹⁶ V. I. Markevici, *op. cit.*,

¹⁷ *Ibidem*, p. 14, fig. 1.

¹⁸ V. I. Markevici, *Pamiatniki epoch neolita i eneolita*, Chișinău, 1973, p. 22—23, fig. 7. Vasul tipic bugo-nistriean, fig. 7/2.

¹⁹ V. I. Markevici, *Bugo-dnestrovskaia...*, p. 144—146.

²⁰ *Ibidem*, Chiar și la Soroca există materiale tipice culturii Starčevo-Criș (v. fig. 17/3—5 ; 19 ; 48/5 ; 55/3—4, 8—9, 14 ;).

²¹ V. N. Danilenko, *Neolit Ukraini*, Kiev, 1969, fig. 154.

se fi gândit oare D. Srejović (și chiar și A. Benac, care îi reproduce în-tocmai ipoteza) că însăși numele acestei culturi indică (cel puțin parțial) zona ei primară?

Există însă cercetători, cum este cazul colegei Henrieta Todorova, care ne surprind cu concluzii și mai îndepărtate de realitate. Deși bună cunoscătoare a bibliografiei românești (dovadă bogatul aparat critic), autoarea citată, în tabelul cronologic al unui volum în limba engleză, apărut la Oxford și beneficiind deci de o sferă largă de difuzare, elimină complet de pe teritoriul Moldovei cultura Criș, înlocuind-o cu aceea bugo-nistrieană (fazele II-V)²². Același lucru îl face și în varianta (mai prescurtată) în limba rusă, a aceluiași volum²³.

Trebuie să recunoaștem însă, că din păcate, ideea pătrunderii culturii bugo-nistriene chiar și la vest de Prut, aparține unui cercetător român. Încă din 1971 Eugen Comșa (deși menționează că pînă la acea dată nu s-a descoperit nici o astfel de așezare) emite ipoteza prezenței în Moldova de nord a culturii bugo-nistriene, argumentîndu-și punctul de vedere (printre altele) și cu ajutorul celor „cîteva vase mici de tip bugo-nistriean descoperite la Zănești”²⁴. Presupunînd că autorul se referea la cele două vase descoperite la Traian-Dealul Viei (care, în paranteză fie spus, nu se află în nordul Moldovei), noi am mai avut ocazia să subliniem inexistența unor sincronisme culturale majore între faza Precucuteni I (căreia îi aparține așezarea de la Traian-Dealul Viei) și cultura bugo-nistrieană, care își încheia evoluția la nivelul culturii liniar-ceramice²⁵. În cel mai bun caz sfîrșitul culturii bugo-nistriene ar putea corespunde în timp începutului culturii Precucuteni I.

Hortensia Dumitrescu a fost prima care a atras atenția asupra asemănării celor două vase cu fundul ascuțit cu unele *tipuri răsăritene* (sublinierea ne aparține), neuitînd însă să marcheze că singura asemănare cu acestea se rezumă la fundul lor ascuțit, atît pasta cît și decorul fiind tipice culturii Precucuteni²⁶.

Cele două vase nu indică deci, nici pe departe o prezență efectivă bugo-nistrieană la vest de Prut, ele nefiind cu adevărat tipice acestei culturi, a cărei ceramică (am mai spus-o și cu alt prilej) nu poate fi confundată cu nici unele dintre materialele ceramice ale culturilor neolitice din Moldova.

Dar cu toate acestea, o simplă ipoteză potrivit căreia cultura bugo-nistrieană ar fi pătruns și la vest de Prut, preluată de unii arheologi străini, are acum implicații deosebit de dăunătoare cercetării românești. Căci, pentru a da greutate afirmațiilor sale, Henrieta Todorova susține chiar că și cultura Ovcearovo (pe care o definește ca pe o variantă sudică a culturii Criș) ar include și unele elemente bugo-nistriene²⁷. Destul de

²² H. Todorova, *The Eneolithic in Bulgaria*, Oxford, 1978, tabel 33.

²³ Idem, *Eneolit Bolgarii*, Sofia.

²⁴ E. Comșa, SCIV, 22, 1971, 3, p. 382—383 și nota 45.

²⁵ S. Marinescu-Bîlcu, *Unele probleme ale începuturilor neoliticului la est de Carpații Orientali*, Suceava (sub tipar).

²⁶ H. Dumitrescu, Mem. Antiq., IV—V, 1972—1973; 1976, p. 47—54; 317—318.

²⁷ H. Todorova, *The Eneolithic...*, p. 11—12.

bizară afirmație, deoarece ea lipsește din volumul asupra rezultatelor săpăturilor de la Ovcearovo²⁸, iar stațiunea aceasta, chiar în tabelele de sincronisme ale autoarei, este situată la nivelul culturilor Sava V-VI, Petru-Rareș, pe de o parte și la acela al așezărilor Duran Kulak și Ulmeni, pe de alta. Dacă singura linie directoare în stabilirea unor influențe culturale este, după autoare, tendința spre o accentuată formă tronconică a părții inferioare a vaselor, considerăm lipsită de obiect continuarea discuției.

De fapt aceeași colegă de la Sofia, continuând seria așa ziselor precizări științifice, deși recunoaște existența variantei pontice a culturii Gumelnița, susține că ea s-a născut din aspectele tîrzii Hamangia și Sava, cu participarea activă a culturilor Polyanita și Boian IV, iar cînd vorbește despre cultura Varna, consideră că elementele gumelnițene în zona litoralului au fost puține și înghițite rapid de cultura Varna³⁰. Mai mult decît atîta, triburile noii culturi ar fi pătruns în sudul Basarabiei, venind de-a lungul litoralului sau chiar pe mare. Ajunse aici au intrat în contact cu purtătorii culturii Precucuteni-Tripolie, dînd naștere astfel unei variante locale a culturii Varna (nu a culturii Gumelnița!), numite Bolgrad, varianta care nu ar conține mai mult de 10% elemente gumelnițene³¹.

În acest mod, se propun alte origini și alte componente decît cele reale pentru cultura Gumelnița din Dobrogea, se elimină această cultură (deși ea există) din sudul Basarabiei și indirect se pune la baza aspectului Aldeni, nici mai mult nici mai puțin, cultura Varna. De fapt, aceasta din urmă a devenit în accepția autoarei o cultură bine individualizată, deși în momentul publicării descoperirilor de la Ezerovo se puneau mai degrabă problema unei variante locale (a culturii Gumelnița — Karanovo VI), respectiv a unui nou tip cultural³². Dar cum am mai avut ocazia să discutăm³³ problemele legate de acest aspect cultural (inclusiv acelea ale migrării lui spre Dobrogea), ne vom limita aici doar la a atrage, odată în plus, atenția asupra acestor interpretări mai mult decît tendențioase privind și problemele eneoliticului dintr-o arie destul de vastă (Dobrogea, sudul Moldovei, Basarabiei și nordul Munteniei).

Și ca o încununare a tuturor afirmațiilor sale, Henrieta Todorova plasează în Muntenia, pe coasta de vest a Mării Negre, nord-estul și nord-vestul Bulgariei, în Tracia, precum și în centrul și nordul Balcanilor (unde cu surprindere aflăm că se găsește și Deceea!) o invazie a triburilor din stepe petrecută la nivelul culturilor Rahmani, Kum-Tepe (nu știm care fază), Cucuteni A₄, A-B, Tripolie B II, Bodrogresztúr

²⁸ Idem, *Ovcearovo*, Sofia, 1976.

²⁹ Idem, *The Eneolithic...*, tabel 16.

³⁰ *Ibidem*, p. 41.

³¹ *Ibidem*, p. 41—42.

³² H. Todorova și G. Toncheva, *Die äneolithische Pfahlbausiedlung bei Ezerovo im Varnasee*, Germania, 53, 1975, p. 30—46.

³³ S. Marinescu-Bilcu, *Dacia*, NS, XVI, 1972, p. 53—73; idem, *Asupra cîtorva aspecte ale neo-eneoliticului vest-pontic*, comunicare ținută la sesiunea muzeului din Constanța, (1977).

(=Românești) și înainte de Cucuteni B I, Cernavoda I, Durankulak, Sălcuța IV, orizontul torților pastilate, Foltești, Usatovo, Iamnaia etc., invazie care în date recalibrate se va fi petrecut puțin după anii 4000 î.e.n.³⁴

Dacă nimeni nu contestă profundele transformări survenite la sfîrșitul eneoliticului, dacă mormîntul de la Casimcea ca și sceptrele de piatră (de diverse tipuri) răspîndite din Caucaz pînă în Jugoslavia, sau chiar unele morminte stau mărturie a pătrunderii unor elemente stepice (nu întotdeauna și etnice), orice cercetător este dator să-și pună o întrebare mai mult decît firească: Unde sînt oare (cel puțin pînă în prezent) acele descoperiri care să permită concluzii atît de categorice și evident riscante. Subliniem din nou că peste acest „nivel de invazie stepică“ (neindicat de autoare și pentru Moldova și Grecia), colega de la Sofia plasează culturile Cernavoda I, Sălcuța IV, torțile pastilate etc.³⁵

Dorința, uneori firească, de a delimita cît mai mult în timp și spațiu arii culturale, de a ajunge la sincronisme cît mai spectaculoase duce, așa cum am văzut mai sus, la erori care — preluate și vehiculate cu ușurință — nu fac decît să dăuneze adevărului științific și, de ce n-am spune-o, chiar și bunului renume (adeseori cu trudă și pe merit cîștigat) al cercetătorului.

À PROPOS DE QUELQUES OPINIONS DE CERTAINS CHERCHEURS ÉTRANGERS CONCERNANT LE NÉO-ÉNEOLITHIQUE ROUMAIN

Résumé

L'auteur présente la façon critique, les opinions formulées par certains chercheurs étrangers qui mettent en circulation des idées non-conformes aux réalités archéologiques roumaines. En ce sens, elle considère erronée la reprise, par D. Srejojić et A. Benec, des théories plus vieilles, fausses, conformément auxquelles les découvertes faites dans la grotte appelée „La Adam“ auraient prouvé l'existence, en Dobroudja, d'un „centre de domestication du mouton à l'époque mésolithique“. Tout aussi erronées sont les opinions des chercheurs mentionnés et d'autres, conformément auxquelles une des zones de formation de la culture Bug-Nistrienne se trouverait en Moldavie et Dobroudja. Dans cette dernière province on n'a découvert aucun fragment céramique bugo-nistrienne, la première culture néolithique d'ici qu'on eût documentée jusqu'à présent étant la culture de Hamangia qu'on ne saurait attribuer au plus ancien néolithique.

En Moldavie, la plus reculée culture néolithique est la culture Criș et la tentative de V. I. Markevici d'inclure la R.S.S. de Moldavie dans l'aire de diffusion de la culture bugo-nistrienne n'est point convaincante.

Certaines conclusions, encore plus éloignées de la réalité, sont aussi à rencontrer dans les ouvrages d'Henriette Todorova (notes 22 et 23), laquelle élimine complètement du territoire de la Moldavie la culture Criș, en la remplaçant par

³⁴ Vezi nota 22.

³⁵ *Ibidem*.

la culture bugo-nistrienne (phases II et IV). L'auteur montre que l'hypothèse de la présence de la culture bugo-nistrienne dans la Moldavie du nord, formulée par Eugen Comşa, est également erronée.

En revénant aux ouvrages d'Henriette Todorova, l'auteur précise qu'une autre grande erreur est à constater lorsque la première considère que les éléments du Dobroudja de la culture Gumelnitza, bien documentée là, auraient été rapidement engloutis par la culture de Varna qui se serait étendue jusqu'au sud de la Bassa-rabie. Au fond, est critiquée l'affirmation du même auteur de Sofia qui place dans la Munténie, sur le littoral ouest de la Mer Noire et dans les régions voisines une invasion des tribus des steppes laquelle aurait eu lieu quelque peu après les années 4000 av.n.è. et qui est en contradiction avec les réalités archéologiques de l'espace analysé.